

Psychopedie

Pedagogika osob s mentálním a psychickým onemocněním

Klasifikace mentálního postižení

▶ systemy klasifikace nemocí či duševních poruch

- ▶ *Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů - MKN* (International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems - ICD)
- ▶ *Diagnostický a statistický manuál duševních poruch* (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders - **DSM**)
- ▶ *Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, postižení a zdraví - MKF* (International Classification of Functioning, Disability and Health - ICF)

▶ klasifikace MP podle

- ▶ etiologie
- ▶ období, kdy MP došlo
- ▶ typu chování

Klasifikace mentálního postižení

- ▶ Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů - MKN (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems - ICD*)
  - ▶ v současné době platí desátá revize (MKN - 10, ICD - 10)
  - ▶ vydána v roce 1992, s platností od 1. 1. 1993
  - ▶ mentální retardace je zařazena v kapitole V: Poruchy duševní a poruchy chování
  - ▶ obor Psychiatrie F00 - F99

Klasifikace mentálního postižení

- ▶ **kvantitativní hledisko:**
  - ▶ *druh postižení*
    - ▶ F70 - F79 Mentální retardace
  - ▶ *stupeň postižení*
    - ▶ F 70 Lehká mentální retardace (dříve debilita)
    - ▶ F 71 Středně těžká mentální retardace (dříve imbecilita)
    - ▶ F 72 Těžká mentální retardace (dříve idiocie prostá)
    - ▶ F 73 Hluboká mentální retardace (dříve idiocie hluboká)
    - ▶ F 78 Jiná mentální retardace
    - ▶ F 79 Nespecifikovaná mentální retardace
  - ▶ *typ postižení (viz klasifikace MP podle typu chování)*
    - ▶ eretický (nepokojný, dráždivý, instabilní)
    - ▶ torpidní (apatický, netečný, strnulý)
    - ▶ nevyhraněný

Klasifikace mentálního postižení

- ▶ **kvalitativní hledisko:**
  - ▶ *intelligenční kvocient (IQ) je ovlivňován neintelektovými jevy:*
    - ▶ adaptace, neklid
    - ▶ zájem
    - ▶ zvědavost, aktivace, osobní tempo
    - ▶ pozornost, paměť
    - ▶ schopnost nápodoby
    - ▶ schopnost motivace
    - ▶ řečový projev
    - ▶ emoční stabilita, preferovaný způsob řešení problémů
  - ▶ **dané faktory vyjadřují míru využitelnosti zachované inteligence**

Klasifikace mentálního postižení

- ▶ Diagnostický a statistický manuál duševních poruch (*Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders - DSM*)
  - ▶ klasifikace duševních poruch užívaná ve Spojených státech
  - ▶ DSM vydává Americká psychiatrická asociace (APA)
  - ▶ v roce 2000 byla publikována revize DSM-IV pod označením DSM-IV-TR (Text revision)
  - ▶ v současné době platí pátá verze Diagnostického a statistického manuálu duševních poruch (DSM-5)
  - ▶ mentální postižení patří podle DSM-5 mezi **neurovývojové poruchy**
  - ▶ **Mentální postižení** (Lehké mentální postižení-317, Středně těžké mentální postižení-318.0, Těžké mentální postižení-318.1, Hluboké mentální postižení-318.2)
  - ▶ **315.8 Celkové opoždění vývoje**
  - ▶ **319 Nespecifikované mentální postižení**

Klasifikace mentálního postižení

- ▶ Mezinárodní klasifikace funkčních schopností, postižení a zdraví - MKF
(International Classification of Functioning, Disability and Health - ICF)
  - ▶ schválena všemi členskými zeměmi WHO v roce 2001
  - ▶ podává nový pohled na pojmy „zdraví“ a „postižení“
  - ▶ bere v úvahu sociální aspekty postižení, na něhož nepohlíží pouze jako na medicínskou či biologickou poruchu
  - ▶ bere v úvahu faktory životního prostředí, které ovlivňují člověka a jeho fungování

Klasifikace mentálního postižení

- ▶ Mezinárodní statistická klasifikace nemocí a přidružených zdravotních problémů - MKN (*International Statistical Classification of Diseases and Related Health Problems - ICD*)
  - ▶ v současné době platí desátá revize (MKN - 10, ICD - 10)
  - ▶ vydána v roce 1992, s platností od 1. 1. 1993
  - ▶ mentální retardace je zařazena v kapitole V: Poruchy duševní a poruchy chování
  - ▶ obor Psychiatrie F00 - F99

Klasifikace mentálního postižení

- ▶ klasifikace obsahuje dvě části a každá část má dvě komponenty:
  - ▶ **funkční schopnosti a disabilita** - tělesné funkce a tělesné struktury, aktivity a participace
  - ▶ **spolupůsobící faktory** - faktory prostředí, osobní faktory
- ▶ od července 2010 revize
- ▶ závazná pro lékaře, psychology, terapeuty, speciální pedagogy, sociální pracovníky
- ▶ určena pro měření zdravotního postižení na individuální i populační úrovni
- ▶ využívá k označení malá písmena (rozdíl od MKN - 10)

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení

- ▶ každá osobnost je syntézou psychických, fyzických i sociálních znaků, přičemž nejpodstatnějším jevem je její *jedinečnost*
- ▶ ve snaze popsat obecnou charakteristiku osobnosti jedinců s mentálním postižením je nutné si uvědomit, že nejde pouze o *časové opoždění duševního vývoje*, ale také o *strukturální vývojové změny* (Valenta in Valenta, Müller 2013)
- ▶ každý člověk s mentálním postižením je *jedinečnou osobností* se specifickými rysy, přesto se u většiny z nich projevují společné znaky

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - LMP

▶ Lehké mentální postižení - LMP (IQ 69-50)

- ▶ **etiologie:** negenetické poškození plodu 10 %, vlivy sociální a kulturní 30 %, polygenní dědičnost 60 %
- ▶ **psychomotorický vývoj:**
  - ▶ zaostávají již od kojeneckého věku
  - ▶ kolem 3. roku života opoždění o jeden rok
  - ▶ nápadnější obtíže mezi 3. - 6. rokem (malá slovní zásoba, opožděný vývoj řeči, vady řeči, chudá aktivní i pasivní slovní zásoba, nedostatečná zvědavost, stereotyp ve hře)
  - ▶ hlavní obtíže nastávají v prvních letech školní docházky (konkrétní mechanické myšlení, slabá paměť, vážne analýza a syntéza, JM i HM lehce opožděna)
- ▶ **JM a HM:** lehce opožděny, poruchy pohybové koordinace, během dospívání a dospělosti může dosáhnout normy

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - LMP

- ▶ **vnímání** (Rubinštejnová, 1986):
  - ▶ zúžení rozsahu vnímaného materiálu
  - ▶ nediferencovanost jevů
  - ▶ inaktivita vnímání
- ▶ **pozornost**: povrchní, krátkodobá, nestálá, ulpívavá, 15 - 20 minut, pravidelné opakování, rozmanitost činností, relaxace, strukturace učiva na kratší úseky, verbalizace činností, opakovací úkoly
- ▶ **paměť**: mechanická s individuálně různou kapacitou, názornost, motivace, pochopení obsahu
- ▶ **sebehodnocení**: přeceňování či podceňování
- ▶ **sebeobsluha**: možná samostatnost v sebeobsluze po celý život
- ▶ **myšlení**: jednoduché, konkrétní, stereotypní, rigidní, nesamostatné, nepřesné, infantilní, nedosáhne rozvoje logického myšlení, vázáno na realitu, pasivní postoj k řešení problémů

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - LMP

- ▶ **řeč:** může být postižena ve všech složkách (receptivní, expresivní, slovní zásoba, gramatika), opožděný vývoj řeči (až o 2 roky), chudý slovník, agramatizmy, neobratná artikulace, častá dyslálie, selhávání ve stresujících situacích, dobrá napodobovací schopnost, modulace a reprodukce písní, budování řečových stereotypů, rozvoj obsahové i formální stránky řeči (pojmenování předmětů, osob, dějů, řečový vzor)
- ▶ **emotivita:**
  - ▶ citová nezralost, neadekvátnost citů, nízká sebekontrola, značná sugestibilita, závislé na temperamentu
  - ▶ citová labilita, impulzivnost, úzkostnost, ocitají se v rozporu se společností, v důsledku toho, že se často a dlouho nedaří uspokojovat situace, které jsou společností kladně emočně hodnoceny

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - LMP

- ▶ **motivace a vůle:** nedostatek vůle (hypobulie, abulie), projevující se nesamostatností, nedostatkem iniciativy, neschopností řídit vlastní jednání, impulzivitou a neschopností překonávat překážky, odlišná hierarchie potřeb, řídí se nejjednoduššími motivy
- ▶ **socializace:** MP je společností přijímáno jako stigmatizující postižení, jehož hlavním problémem je dorozumění s lidmi s mentálním postižením, jejich reakce, sebeovládání a chování (Vágnerová, 2014):
  - ▶ stereotyp v sociálních vztazích
  - ▶ jsou spokojeni ve svém rodinném prostředí, což může vést k sociální izolovanosti
  - ▶ výchovné působení a rodinné prostředí mají velký význam pro socializaci
  - ▶ mnoho dospělých je schopno udržovat sociální vztahy
  - ▶ *chráněné bydlení, pracovní místa zřízená pro OZP, partnerské a přátelské vztahy*

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - LMP

- **zařazení v povinné školní docházce:** základní škola
- **profesní příprava:** střední odborné učiliště, střední odborná škola (pokud žák vyhoví požadavkům přijímacího řízení a jeho zdravotní způsobilost to dovoluje, může navštěvovat jakoukoliv střední školu), odborné učiliště, praktická škola
- **pracovní návyky a dovednosti:** jednoduché učební obory, jednoduché manuální činnosti, mnoho dospělých schopno jednoduché práce
- **výskyt:** z celkového počtu jedinců s MP - 80 %, v populaci 2,6 %

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - STMP

▶ Středně těžké mentální postižení - STMP (IQ 49-35)

▶ etiologie:

- ▶ většinou organická etiologie
- ▶ genetické příčiny jsou v 10 % chromozomální aberace, ve 3 % vrozené poruchy metabolismu
- ▶ dále traumata, infekce CNS

▶ **přidružená postižení, onemocnění:** epilepsie, poruchy autistického spektra, další neurologické potíže, psychiatrická onemocnění, tělesné potíže, somatická postižení méně častá

▶ **psychomotorický vývoj:**

- ▶ velmi opožděn již od raného věku
- ▶ v 6 - 7 letech života dosahují úrovně max. 3 let

▶ **JM a HM:** vývoj zpomalen, trvalá neobratnost, nekoordinovanost pohybů, neschopnost jemných úkonů

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - STMP

- ▶ **proces učení:** učení omezené, mechanické, trvá velmi dlouhou dobu
- ▶ **vnímání:** omezeno v důsledku epilepsie, neurologických a tělesných obtíží
- ▶ **sebeobsluha:** částečná samostatnost, někdy potřeba pomoc a dohled po celý život
- ▶ **myšlení:**
  - ▶ výrazné opoždění rozvoje myšlení přetrvává do dospělosti
  - ▶ omezení psychických procesů
  - ▶ rozdíly mezi jednotlivci - u některých žáků se STMP lze při kvalifikovaném pedagogickém vedení rozvinout základy čtení, psaní a počítání
  - ▶ myšlení je stereotypní, rigidní, nepřesné, ulpívající na nepodstatných, ale nápadných detailech
  - ▶ slabá schopnost kombinace a usuzování

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - STMP

- ▶ **řeč:**
  - ▶ ve vývoji opožděná, agramatická, dyslálie přetrvává do dospělosti
  - ▶ rozdíly mezi jednotlivci - velmi jednoduchá řeč (věty, slovní spojení) nebo pouze nonverbální komunikace s porozuměním základním verbálním instrukcím
- ▶ **emotivita:** labilita, nevyrovnanost, infantilismus, dráždivost, výbušnost, afektivita, negativismus
- ▶ **zařazení v povinné školní docházce:** základní škola, případně základní škola speciální
- ▶ **profesní příprava:** praktická škola
- ▶ **pracovní návyky a dovednosti:**
  - ▶ jednoduché pracovní zařazení s dohledem, chráněná pracoviště, pracovní místa zřízená pro OZP
  - ▶ nejsou schopni samostatně řešit náročnější situace
- ▶ **výskyt:** z celkového počtu jedinců s MP - 12 %, v populaci 0,4 %

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - TMP

▶ Těžké mentální postižení - TMP (IQ 34-20)

- ▶ **etiologie:** genetické příčiny i negenetické příčiny (poškození zárodečné buňky embrya, plodu, novorozence, malformace CNS - mikrocefalie, makrocefalie či infekce - zarděnky)
- ▶ **přidružená postižení, onemocnění:** velmi častá tělesná i další postižení
- ▶ **psychomotorický vývoj:** výrazně opožděn již v předškolním věku
- ▶ **JM a HM:** značná pohybová neobratnost, dlouhodobé osvojování koordinace pohybů
- ▶ **sebeobsluha:** dlouhodobým tréninkem lze osvojit základní hygienické návyky, někteří však nejsou schopni udržet tělesnou čistotu ani v dospělosti
- ▶ **poznávací procesy:**
  - ▶ značné omezení vnímání, pozornosti a paměti
  - ▶ poznávají blízké osoby

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - TMP

- ▶ **řeč:**
  - ▶ minimální rozvoj komunikačních dovedností, řeč omezena na jednotlivá slova, skřeky, často nevytvořena
  - ▶ echolálie, perseverace
- ▶ **emotivita:** výrazné porušení afektivní sféry, nestálost nálad, impulzivita
- ▶ **zařazení v povinné školní docházce:** základní škola speciální
- ▶ **profesní příprava:** praktická škola, omezeno
- ▶ **pracovní návyky a dovednosti:**
  - ▶ při soustavné péči jsou schopni vykonávat jednoduché úkony
  - ▶ potřeba celoživotní péče
  - ▶ časté umístění v Domovech pro osoby se zdravotním postižením
- ▶ **výskyt:** z celkového počtu jedinců s MP - 7 %, v populaci 0,3 %

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - HMP

▶ Hluboké mentální postižení - HMP (IQ 19 a níže)

- ▶ **etiologie:** většinou organická
- ▶ **přidružená postižení, onemocnění:**
  - ▶ běžná neurologická, smyslová a jiná tělesná postižení, časté jsou nejtěžší formy poruch autistického spektra, atypický autismus
  - ▶ většina imobilní či omezena v pohybu
  - ▶ stereotypní automatizmy
- ▶ **poznávací procesy:** těžké omezení ve schopnosti porozumět požadavkům nebo instrukcím
- ▶ **sebeobsluha:** inkontinence, neschopnost základní sebeobsluhy, vyžadují péči ve všech základních životních úkonech

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení - HMP

- ▶ **řeč:**
  - ▶ pouze rudimentární neverbální komunikace
  - ▶ výkřiky, grimasy
  - ▶ někdy lze dosáhnout porozumění základním požadavkům
- ▶ **zařazení v povinné školní docházce:**
  - ▶ základní škola speciální
  - ▶ individuální vzdělávání (§ 40, § 42 školského zákona)
  - ▶ využití momentů a terapií, které umožní přiblížení intrauterinního života
- ▶ **emotivita:**
  - ▶ totální poškození afektivní sféry
  - ▶ sebepoškozování
  - ▶ nedožívají se vysokého věku
- ▶ **výskyt:** z celkového počtu jedinců s MP - 1 %, v populaci 0,2 %

Charakteristika jednotlivých stupňů mentálního postižení

▶ Jiné mentální postižení

- ▶ stanovení stupně MP je nesnadné pro přidružené senzorické, somatické postižení, těžké poruchy chování, pro autismus

▶ Nespecifikované mentální postižení

- ▶ mentální postižení je prokázáno, není však dostatek informací pro zařazení osoby do některého z uvedených stupňů